

Elma Omersoftić, Sibela Zvizdić

DETERMINANTE IZLOŽENOSTI MLADIH ADOLESCENATA NASILJU U ZAJEDNICI U VIDU DIREKTNE ŽRTVE NASILJA

Proučavanje determinanti izloženosti nasilju u zajednici od ključnog je značaja za kreiranje preventivnih programa za sprečavanje i reduciranje nasilja kod mladih adolescenata. Cilj je ovog rada ispitati odnos između determinanti (spol, agresivnost, depresivne reakcije, samopoštovanje, nadzor roditelja, socijalna podrška obitelji, vršnjaka i nastavnika) s jedne strane i izloženosti nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi i susjedstvu kod mladih adolescenata s druge strane. Istraživanje je provedeno na uzorku od 300 mladih adolescenata (160 djevojčica, 138 dječaka i dvoje učesnika koji nisu precizirali spol), prosječne dobi 12.97 (SD=1.17). Primijenjeni su sljedeći mjerni instrumenti: Skala agresivnosti; Birlersonova skala depresivnosti; Rosenbergova skala samopoštovanja; Skala roditeljskog nadzora; Skala percipirane socijalne podrške; Skala viktimizacije (Subskala izloženosti nasilju u školi u vidu žrtve i Subskala izloženosti nasilju u susjedstvu u vidu žrtve). Prema rezultatima logističke regresijske analize utvrđeno je da regresijski model objašnjava 19.6% varijance kriterija *izloženost nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi*, a omnibus test modela je statistički značajan. Prediktori sa statistički značajnim doprinosom u objašnjenju kriterijske mjere su: depresivne reakcije, agresivnost, nadzor roditelja i podrška vršnjaka. Nadalje, prema rezultatima logističke regresijske analize model objašnjava 11.8% varijance kriterija *izloženost nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u susjedstvu*, a omnibus test modela je statistički značajan. U predikciji kriterijske mjere učestvuju: depresivne reakcije, spol, agresivnost i nadzor roditelja.

Ključne riječi: *nasilje u zajednici, mladi adolescenti, depresivne reakcije, agresivnost*

UVOD

Istraživanja o izloženosti djece i adolescenata nasilju u zajednici su aktualna, a interes za ovu problematiku podstaknut je spoznajom da izloženost

nasilju u zajednici u vidu žrtve, svjedoka ili počinitelja ima negativne posljedice na njihovo fizičko i mentalno zdravlje.

U dosadašnjim studijama istraživači su koristili različite definicije konstrukta *nasilje u zajednici*, što je posljedično otežavalo usporedbu dobijenih nalaza (Guterman – Cameron – Staller 2000). U studijama nasilja u zajednici među mladima termin *zajednica* korišten je kako bi se odredila *lokacija* ili *mjesto sastajanja* (Puddifoot 1996; prema Guterman, Cameron i Staller 2000) gdje se nasilni događaji javljaju, npr. u susjedstvu, školama, igralištima, trgovinama i ulicama u blizini mjesta stanovanja. Studije se međusobno razlikuju u odnosu na to da li nasilje u zajednici uključuje događaje koji se javljaju u školama ili susjedstvima ili pak događaje koji se javljaju unutar porodičnog doma (zlostavljanje djece, porodično nasilje ili čak izloženost nasilju na televiziji). Mnoge definicije nasilja u zajednici odnose se na doživljavanje ili svjedočenje interpersonalnom nasilju, kao što je nasilje uličnih bandi, ubistva, tuče ili pljačke. U studiji o prevalenciji i posljedicama nasilja u zajednici na uzorku od 221 afroameričkih adolescenata, Fitzpatrick i Boldizar (1993) definirali su nasilje u zajednici kao izloženost nasilju u vidu žrtve od strane članova porodice ili osoba koje nisu članovi porodice i to u vidu tjeranja, udaranja, pljačkanja, seksualnih uvreda, napada nožem, ozbiljnijih povreda nakon nasilnih incidenata, povreda u pucnjavama, pucanja na nekoga te prisustva provalama u porodičnu kuću. Autori uključuju i slučajeve svjedočenja ozbiljnim nesrećama, samoubistvima te ubistvima. Nasilje u zajednici odnosi se na nasilje koje se dešava u okruženju izvan djetetovog doma i može uključivati članove porodice ili strance, dok porodično nasilje uključuje članove porodice i obično se dešava u porodičnom domu (Wallen – Rubin 1997). Dakle, jasno je da nasilje u zajednici uključuje bilo koje nasilje koje se odigrava na javnom mjestu (Bowen – Brown 2008) odnosno ono isključuje porodično nasilje i nasilje na radnom mjestu (Cicchetti 2016). Nasilje u školi ponekad se razlikuje od nasilja u zajednici, ali se najčešće posmatra kao dio ili pak kao poseban oblik nasilja u zajednici. Ovo istraživanje bilo je fokusirano na nasilje u zajednici tj. na nasilje izvan porodičnog doma, u školi i susjedstvu.

Općenito, adolescenti spadaju u dobnu skupinu za koju je karakterističan rizik za izloženost nasilju u zajednici. Nacionalna studija u SAD-u pokazala je da su 17,6% djece i adolescenata direktne žrtve napada u zajednici (Finkelhor – Turner – Omrod – Hamby – Kracke 2009, prema Cicchetti

2016). S obzirom na dugotrajne negativne posljedice koje su utvrđene kod djece i adolescenata izloženih nasilju u zajednici (u vidu žrtve, svjedoka ili počinitelja), recentnije studije bavile su se ispitivanjem faktora rizika i protektivnih faktora za izloženost nasilju u zajednici kod djece i adolescenata. Salzinger, Feldman, Stockhammer i Hood (2002) klasificiraju faktore rizika i protektivne faktore u okvirima ekoloških područja: *faktori povezani sa kontekstom susjedstva i okruženja, faktori povezani sa porodičnim kontekstom, roditeljstvo i kvalitet odnosa djeteta – roditelj, faktori povezani sa odnosima sa vršnjacima i školom, faktori povezani sa individualnim karakteristikama djece i adolescenata*. U tekstu koji slijedi bit će izdvojeni rezultati pojedinih istraživanja kada su u pitanju determinante izloženosti nasilju u zajednici kod djece i adolescenata s posebnim naglaskom na izloženost nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve.

Ekonomski stres doprinosi povećanju rizika od izloženosti adolescenata nasilju u vidu svjedoka ili žrtve (Crouch – Hanson – Saunders – Kilpatrick – Resnick 2000, prema Salzinger – Ng-Mak – Feldman – Kam – Rosario 2006). *Struktura porodice*, posebno jednoroditeljska domaćinstva, povezana je s povećanim rizikom od izloženosti nasilju djece i adolescenata (Bel – Jenkins 1993; prema Salzinger i sar. 2006), dok su adolescenti u potpunim porodicama izvijestili o najnižem stepenu izloženosti nasilju u vidu žrtve (Esbensen – Huizinga 1991). Rizik za izloženost nasilju u zajednici povezan je i sa *zloupotrebom alkohola ili droge u porodici* (Hanson i sar. 2006; Stevens i sar. 2005). Također, djeca iz porodica gdje je postojalo *nasilje među intimnim partnerima* pokazala su povećan rizik od izloženosti nasilju u zajednici (Lynch – Cicchetti 1998; Rumm i sar. 2000; prema Cicchetti 2016). Dobra *roditeljska disciplina i vezanost za roditelje* povezana je sa smanjenim rizikom za izloženost nasilju kod adolescenata (Esbensen i sar. 1999; prema Salzinger i sar. 2006). Nedostatak *nadzora roditelja* najznačajniji je prediktor za razvoj delinkventnog ponašanja i nasilja kod djece (Farrington 1995; Loeber – Stouthamer-Loeber 1986; Olweus 1980; prema Verlinden – Hersen – Thomas 2000). U istraživanju na uzorku dječaka s antisocijalnim ponašanjem u Centru za socijalno učenje u Oregonu, autori Patterson, Reid i Dishion (1992; prema Verlinden – Hersen – Thomas 2000) utvrdili su da su dječaci uzrasta 9–10 godina, kojima je bilo dozvoljeno više slobodnog vremena bez nadzora, bili u većem riziku za uključivanje u antisocijalne aktivnosti. Nadalje, studije koje su se

posebno fokusirale na rezilijenciju kod djece izložene nasilju u zajednici, izdvojile su *socijalnu podršku od strane porodice (roditelja), škole i vršnjaka* kao važnu u zaštiti djece od ponovljenih iskustava izloženosti nasilju (Hill – Madhere 1996; O'Donnell – SchwabStone – Muyeed, 2002; prema Aisenberg – Herrenkohl 2008). Pokazalo se da porodična kohezivnost i pozitivno suočavanje roditelja reducira negativan utjecaj nasilja u zajednici (Buka i sar 2001; Plybon – Kliewer 2001).

Nadalje, utvrđeno je da je kod 173 djece, koja su godinu dana praćena od strane istraživača, *odbačenost od vršnjaka* predviđala povećanje izloženosti nasilju u vidu žrtve (Hodges – Perry 1999). Isaacs, Card i Hodges (2001; prema Salzinger i sar. 2002) ističu da je odbačenost od vršnjaka predviđala postepeno povećanje izloženosti nasilju u vidu žrtve. Prema rezultatima nekoliko studija utvrđena je pozitivna povezanost između druženja s *grupama vršnjaka sa devijantnim oblicima ponašanja* i kasnijeg nasilništva (Hawkins i sar., 1998; prema Verlinden – Hersen – Thomas 2000).

Analize podataka Lauritsena i saradnika (1992; prema Salzinger i sar. 2002) na nacionalnom uzorku mladih pokazale su da *privrženost školi* smanjuje rizik od povređivanja. U studiji na uzorku učenika iz gradskih škola sa lošijom ekonomskom slikom, procjena agresivnosti od strane nastavnika i roditelja predviđala je kasniju izloženost nasilju u vidu žrtve, ali samo za dječake (Boyd – Cooley – Lambert – Ialongo 2003). Adolescenti s agresivnim ponašanjem su u većem riziku za izloženost nasilju, posebno adolescenti muškog spola koji također pokazuju depresivne simptome (Mizrahi – Davis 2008). Lynch i Cicchetti (1998) u svom radu, na uzorku 188 zlostavljane i 134 nezlostavljane djece uzrasta 7–12 godina, utvrdili su da eksternalizirani problemi u ponašanju u jednom trenutku predviđaju izloženost nasilju u vidu žrtve ili svjedoka i to godinu dana kasnije.

Iz mnogih izvora jasno je da djeca, koja su bila žrtve vršnjačkog nasilja, imaju *nisko samopoštovanje* (Austin – Joseph 1996; Callaghan – Joseph 1995; Mynard – Josep, 1997; Neary – Joseph 1994; Olweus 1978, 1993a; O'Moore 1995; O'Moore – Hillery 1991; Rigby – Slee 1992; prema O'Moore – Kirkham 2001). Neke su studije pokazale da su dječaci i adolescenti općenito imali viši rizik od djevojčica i adolescentica za izloženost nasilnim događajima u zajednici u vidu žrtve i svjedoka, i to u različitim socioekonomskim i etničkim grupama (Selner-O'Hagan – Kindlon – Buka

– Raudenbush – Earls 1998; prema Mizrahi – Davis 2008). Dječaci su češće žrtve nasilja od strane drugih nego djevojčice (Benbenishty i sar. 2000; CDC 2000; prema Khoury-Kassabri – Benbenishty – Astor – Zeira 2004). Olweus (1993; prema Khoury-Kassabri i sar. 2004) je ustanovio da u nižim razredima srednje škole 7.4% dječaka izvještava o direktnoj izloženosti nasilju u poređenju sa 3.3% djevojčica.

Budući da su mnoga istraživanja istakla ozbiljnost efekata izloženosti nasilju u zajednici na razvoj djece i adolescenata, provedeno istraživanje koncipirano je s ciljem ispitivanja doprinosa pojedinih prediktorskih varijabli (spol, agresivnost, depresivne reakcije, samopoštovanje, nadzor roditelja, socijalna podrška obitelji, vršnjaka i nastavnika) u objašnjenju izloženosti mladih adolescenata nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja. Izloženost nasilju u zajednici u ovom istraživanju podrazumijeva izloženost nasilju koje se desilo u okruženju izvan porodičnog doma, dakle, u školi i susjedstvu. Očekujemo da će značajni prediktori izloženosti nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi i susjedstvu biti muški spol, viša razina agresivnosti i depresivnih reakcija, niža razina samopoštovanja i roditeljskog nadzora te niža razina percipirane socijalne podrške obitelji, vršnjaka i nastavnika.

METOD

Učesnici

Istraživanje je provedeno tokom aprila i maja 2015. godine na uzorku od 300 učenika šestog, sedmog, osmog i devetog razreda iz sedam osnovnih škola Kantona Sarajevo sa područja općine Centar i Stari Grad. Uzorak čine mlađi adolescenti i to 160 djevojčica (53.7%), 138 dječaka (46.3%) te dva učesnika koji nisu naveli spol. Prosječna dob učesnika je 12.97 (SD=1.17). Raspon godina je od 10 do 16.

Mjerni instrumenti

Agresivno ponašanje – mjereno je putem Skale agresivnosti (samoprocjena učenika) (Keresteš 1999; prema Keresteš 2002) od 15 čestica kojima se mjeri reaktivna (sedam čestica, npr. *Kad me neko udari, vratim mu istom mjerom*) i proaktivna agresivnost (osam čestica, npr. *Kad u školi stojimo u*

redu, volim gurati one oko sebe). Uz svaku česticu učesnik treba označiti koliko se često ponaša na opisani način (od 1 = *nikad* do 4 = *uvijek*). Ukupan rezultat na skali formiran je kao prosječan rezultat na svih 15 čestica. Viši rezultat upućuje na višu razinu agresivnosti. Između čestica agresivnosti po slučajnom redoslijedu umetnuto je pet kontrolnih čestica irelevantnog sadržaja (sadržaj čestica odnosio se na pojedine psihosomatske teškoće), tako da je čitava skala sadržavala 20 čestica (Keresteš 1999). Cronbach alpha koeficijent pouzdanosti skale u ovom istraživanju iznosi .89.

Depresivne reakcije – kao mjera depresivnih reakcija u ovom istraživanju korištena je Birlesonova skala depresivnosti namijenjena samoprocjeni depresivnih reakcija (Birleson 1981; prema Zvizdić – Butollo 2001). Skala se može koristiti u ispitivanjima sa djecom uzrasta 8–14 godina. Skala se sastoji od 18 jednostavnih i razumljivih čestica, a zadatak učesnika je da procijeni frekvencije pojavljivanja opisanog simptoma u vremenskom periodu od posljednjih 15 dana na skali od 1 = *nikad* do 3 = *često*. Ukupni rezultat na skali formira se zbrajanjem odgovora na svih 18 čestica, pri čemu se 9 čestica boduje u suprotnom smjeru. Cronbach alpha koeficijent pouzdanosti, dobiven primjenom skale u ovom istraživanju, iznosi .82.

Samopoštovanje – razina samopoštovanja je ispitana Rosenbergovom skalom samopoštovanja (1965; prema Omersoftić 2017), koja je namijenjena mjerenju globalne vrijednosne orijentacije prema sebi. Skala je za potrebe istraživanja modificirana i prilagođena uzrastu mlađih adolescenata (Zvizdić 2003), a sastoji se od 10 čestica. Učesnici na skali Likertovog tipa od četiri stupnja za svaku česticu procjenjuju u kojoj se mjeri ona odnosi na njih. Rezultat se određuje zbrajanjem odgovora na svim česticama, pri čemu se pet čestica boduje u suprotnom smjeru. Visok rezultat na skali odražava visoko samopoštovanje. Cronbach alpha koeficijent pouzdanosti, dobiven primjenom skale u ovom istraživanju, iznosi .81.

Roditeljski nadzor – za ispitivanje roditeljskog nadzora u ovom istraživanju primijenjena je Skala roditeljskog nadzora koja je prvobitno bila konstruirana za realizaciju projekta u zajednici (Houston Community Demonstration Project 1993), da bi za potrebe diplomske radnje I. Matković (Matković – Zvizdić 2005; Dautbegović – Zvizdić 2010; prema Dautbegović 2010) prevedena i prilagođena našem govornom području. Čestice mjere odnose se prvenstveno na stepen roditeljskog nadzora nad djecom, odnosno koliko

roditelji nadziru količinu i vrstu TV-programa koja djeca gledaju, koliko poznaju muzičke afinitete djece, te koliko poznaju prijatelje svoje djece. Skala sadrųi devet čestica. Na skali Likertovog tipa (1 = *uopšte se ne slaųem* do 4 = *u potpunosti se slaųem*), ućesnici trebaju procijeniti koliko se slaųu sa svakom pojedinom česticom. Rezultat predstavlja ukupan skor odgovora na svim česticama. Visok konaćan skor upućuje na visok nivo roditeljskog nadzora i kontrole. Cronbach alpha koeficijent pouzdanosti, dobiven u ovom istraųivanju, iznosi .67.

Percipirana socijalna podrška – u ovom istraųivanju primijenjena je modificirana verzija originalne skale percipirane socijalne podrške autora Dubowa i Ullmana (1989; prema Zvizdić 1999), koja je predviđena za djecu osnovnoškolske dobi. Skala je prvobitno sadržavala 41 česticu koje su podijeljene unutar četiri supskale i to: supskala percipirane socijalne podrške prijatelja (od deset čestica), supskala podrške obitelji (od dvanaest čestica), supskala podrške školskih drugova (od devet čestica) i supskala podrške nastavnika (od deset čestica). Ovu je skalu prevela i prilagodila našem govornom području S. Pupaćić (1992), a za potrebe istraųivanja u Sarajevu skala je modificirana od strane Kulenović i Duraković (1997; prema Zvizdić 1999) te je od originalnih 41 zadržano 15 čestica. Za potrebe ovoga istraųivanja korištena jemodificirana verzija skale sa 15 čestica. Čestice su procjenjivane na skali od 1 (*nikada*) do 4 (*uvijek*), a ukupni rezultat formira se kao suma odgovora na svim česticama. Viši rezultat znaći niųu, tj. loųiju socijalnu podršku. Cronbach alpha koeficijent pouzdanosti za supskalu percipirane podrške od vršnjaka iznosi .74, za supskalu percipirane podrške od nastavnika je .70 (N=300), a za supskalu percipirane podrške od obitelji je .83.

Izloųenost nasilju u zajednici – u ovom istraųivanju *nasilje u zajednici* nije isto ųto i porodićno nasilje, tj. izloųenost nasilju u zajednici kod mlađih adolescenata podrazumijeva izloųenost nasilju koje se desilo u okruųenju izvan kuće (*škola i susjedstvo*). Izloųenost nasilju u zajednici ukljućuje, dakle, *direktnu izloųenost* u vidu ųrtve nasilja. Za potrebe ovog istraųivanja upotrijebljene su dvije supskale, tj. supskala izloųenosti nasilju u školi i supskala izloųenosti nasilju u susjedstvu, a koje su dio Skale viktimizacije (Nadel – Spellman – Alvarez-Canino – Lausell-Bryant – Landsberg 1991; prema Dahlberg – Toal – Swahn – Behrens 2005) namijenjene za samoprocjenu izloųenosti mlađih adolescenata nasilju u kući, školi i susjedstvu. *Supskala izloųenosti nasilju u školi u vidu ųrtve* sastoji se od 14 čestica, a *supskala izloųenosti nasilju u*

susjedstvu u vidu žrtve sastoji se od 12 čestica. Učesnici treba da obilježe koliko često su doživjeli određena ponašanja od početka školske godine u školi ili pak u svom susjedstvu (npr. u svojoj ulici ili na igralištima u blizini svoje ulice) (0 = *nikada*, 1 = *jednom*, 2 = *nekoliko puta*, 3 = *često*) (Omersoftić 2017). Cronbach alpha koeficijent pouzdanosti, dobiven u ovom istraživanju, za supskalu izloženosti nasilju u školi u vidu žrtve iznosi .82, a za supskalu izloženosti nasilju u susjedstvu u vidu žrtve iznosi .80.

Postupak

Nakon što su školske vlasti i roditelji/staratelji dali pismenu saglasnost za učešće njihove djece u istraživanju, proveden je preliminarni dio istraživanja (pilot) tokom marta 2015. godine, s ciljem provjeravanja sadržajne razumljivosti, preglednosti skala i jasnoće uputa. Glavno istraživanje provedeno je tokom aprila i maja 2015. godine na uzorku od 300 učenika u sedam osnovnih škola sa područja različitih općina Kantona Sarajevo. Podaci su prikupljeni u učionicama tokom odjeljenjskih zajednica ili nekih drugih časova.

REZULTATI

Prije glavnih analiza urađene su preliminarne analize (provjerena je normalnost distribucija rezultata na svim skalama i supskalama) prema kojima je utvrđeno da rezultati na prediktorskim i kriterijskim varijablama nisu bili normalno distribuirani, a vrijednosti indeksa odstupanja na kriterijskim varijablama odstupale su od prihvatljivih (Tabela 1). Nadalje, s obzirom na to da je kod kriterijskih varijabli na četeverostepenoj skali prisutan mali varijabilitet rezultata kod učesnika koji su bili izloženi nasilju u zajednici, odlučeno je da se rezultati učesnika koji su bili izloženi nasilju *jednom*, *nekoliko puta* ili *često* spoje u jednu kategoriju, a rezultati učesnika koji nisu nikada bili izloženi nasilju u drugu kategoriju. Drugim riječima, dihotimizirane su kriterijske varijable. Nakon dihotimiziranja kriterijskih varijabli, primijenjena je logistička regresija s ciljem ispitivanja doprinosa pojedinih prediktorskih varijabli (spol, agresivnost, depresivne reakcije, samopoštovanje, nadzor roditelja, socijalna podrška obitelji, vršnjaka i nastavnika) u objašnjenju izloženosti mlađih adolescenata nasilju u zajednici u vidu *direktne žrtve* nasilja u školi i susjedstvu.

Tabela 1. Deskriptivne statističke vrijednosti za sve ispitivane varijable

PREDIKTORSKE VARIJABLE	N	M	SD	Skjunis	St. pogreška skjunisa	Kurtozis	St. pogreška kurtozisa	K-S
Agresivnost	300	.69	.40	1.74	.14	7.19	.28	.14**
Depresivne reakcije	300	.49	.29	1.23	.14	4.37	.28	.15**
Samopoštovanje	300	2.27	.53	-.92	.14	3.58	.28	.12**
Nadzor roditelja	300	1.92	.50	-.56	.14	3.05	.28	.09**
Socijalna podrška obitelji	300	2.52	.61	-1.97	.14	6.82	.28	.22**
Socijalna podrška vršnjaka	300	2.19	.56	-.96	.14	3.62	.28	.16**
Socijalna podrška nastavnika	300	2.14	.58	-.87	.14	3.81	.28	.13**
KRITERIJSKE VARIJABLE	N	M	SD	Skjunis	St. pogreška skjunisa	Kurtozis	St. pogreška kurtozisa	K-S
Izloženost nasilju u školi u vidu direktne žrtve nasilja	300	.29	.01	2.90	.14	22.06	.28	.17**
Izloženost nasilju u susjedstvu u vidu direktne žrtve nasilja	300	.24	.30	1.86	.14	7.65	.28	.21**

Napomena. K-S–test Kolmogorov-Smirnova ** p<.01; Skjunis-indeks asimetričnosti; Kurtozis-indeks spljoštenosti

Determinante izloženosti mladih adolescenata nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi

Tabela 2. Omnibus test modela – izloženost nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi

	Rezidualni df	Rezidualno odstupanje	Df	Odstupanje	p
Model 1	286	239.29			
Model 2	294	297.99	-8	-58.69	0.00

Napomena. Model 1- najkompleksniji model; Model 2- jednostavni model, Odstupanje – vrijednost hi-kvadrat testa; **p<.01; * p<.05

Tabela 3. Rezultati logističke regresijske analize za kriterijsku mjeru izloženost nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi

PREDIKTORI	r_{xy}	B	z	p	Exp(B)
Intercept		2.20	.96	.34	9.04
Spol	.04	.23	.68	.49	1.26
Agresivnost	.27**	1.56	2.64	.01	4.79
Depresivne reakcije	.28**	2.74	2.36	.02	15.48
Samopoštovanje	-.21**	.22	.51	.61	1.25
Nadzor roditelja	-.23**	-.89	-2.12	.03	.41
Socijalna podrška obitelji	-.21**	-.05	-.10	.92	.95
Socijalna podrška vršnjaka	-.26**	-.88	-2.15	.03	.41
Socijalna podrška nastavnika	-.17**	.23	.67	.50	1.26
Nulto odstupanje = 297.99 Rezidualno odstupanje = 239.29 $R^2 = 0.196$					

Napomena. r_{xy} - korelacija između prediktora i kriterija; B-koeficijent, z-vrijednost, R^2 -pseudo R; ** $p < .01$; * $p < .05$

Iz Tabele 2. može se vidjeti da je test potpunog modela naspram jednostavnog modela sa konstantom statistički značajan, što ukazuje da skup prediktora (spol, agresivnost, depresivne reakcije, samopoštovanje, nadzor roditelja, socijalna podrška obitelji, vršnjaka i nastavnika) pravi pouzdano razlikovanje između učenika koji nisu bili izloženi i učenika koji su bili izloženi nasilju u školi u vidu žrtve (Hi -kvadrat=-58.69, $p < .01$, $df = -8$).

Kao što se može uočiti iz Tabele 3. regresijski model objašnjava 19.6% varijance kriterija *izloženost nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi*. Prediktori koji imaju značajan doprinos u objašnjenju izloženosti nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi su depresivne reakcije ($B = 2.74$, $p = 0.02$), agresivnost ($B = 1.56$, $p = .01$), nadzor roditelja ($B = -.89$, $p = .03$) te socijalna podrška vršnjaka ($B = -.88$, $p = .03$).

Determinante izloženosti mladih adolescenata nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u susjedstvu

Tabela 4. Omnibus test modela – Izloženost nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u susjedstvu

	Rezidualni df	Rezidualno odstupanje	Df	Odstupanje	p
Model 1	287	343.64			
Model 2	295	389.54	-8	-46.01	0.00

Napomena. Model 1- najkompleksniji model; Model 2- jednostavni model, Odstupanje – vrijednost hi-kvadrat testa; ** $p < .01$; * $p < .05$

Tabela 5. Rezultati logističke regresijske analize za kriterijsku mjeru izloženost nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u susjedstvu

PREDIKTORI	r_{xy}	B	z	p	Exp(B)
Intercept		-1.05	-.63	.53	.35
Spol	.14*	.84	2.98	.00	2.31
Agresivnost	.22**	.73	2.05	.04	2.07
Depresivne reakcije	.25**	1.98	2.34	.02	7.24
Samopoštovanje	-.20**	.00	.00	.99	.00
Nadzor roditelja	.00	.73	2.37	.02	2.07
Socijalna podrška obitelji	-.13*	-.02	-.07	.95	.98
Socijalna podrška vršnjaka	-.22**	-.52	-1.83	.07	.59
Socijalna podrška nastavnika	-.14*	-.16	-.60	.54	.85
Nulto odstupanje = 389.54		Rezidualno odstupanje= 343.54		R ² = 0.118	

Napomena. r_{xy} - korelacija između prediktora i kriterija; B-koeficijent, z-vrijednost, R² –pseudo R; **p<.01; * p<.05

Iz Tabele 4. može se uočiti da je test potpunog modela naspram jednostavnog modela sa konstantom statistički značajan, što ukazuje da skup prediktora (spol, agresivnost, depresivne reakcije, samopoštovanje, nadzor roditelja, socijalna podrška obitelji, vršnjaka i nastavnika) pravi pouzdano razlikovanje između učenika koji nisu bili izloženi i učenika koji su bili izloženi nasilju u susjedstvu u vidu žrtve (Hi-kvadrat=-46.01, p<.01, df=-8).

Kao što se može vidjeti iz Tabele 5. regresijski model objašnjava 11.8% varijance kriterija izloženost nasilju u zajednici u vidu *direktne žrtve nasilja u susjedstvu*. Prediktori koji statistički značajno doprinose objašnjenju kriterijske mjere izloženost nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u susjedstvu su depresivne reakcije (B=1.98, p=0.2), spol (B=.84, p=.00), agresivnost (B=.73, p=.04) i roditeljski nadzor (B=.73, p=02).

RASPRAVA

Determinante izloženosti mladih adolescenata nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi

Rezultati logističke regresijske analize upućuju na to da se *izloženost nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi* najbolje može predvidjeti na osnovu *depresivnih reakcija* mladih adolescenata. Mlađi adolescenti

sa višom razinom depresivnosti više su izloženi nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi. Jedinično povećanje depresivnosti povećava vjerovatnoću da će mlađi adolescent biti izložen nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi za 15.48 puta ($\text{Exp}(B) = 15.48$) (tabela 3).

Dobiveni rezultat može se objasniti pretpostavkom da mlađi adolescenti koji imaju višu razinu depresivnosti vjerovatno nemaju vještine ili motivaciju da preduzmu određene mjere kako bi izbjegli situacije koje ih dovode u rizične situacije gdje mogu postati žrtve nasilja, odnosno imaju smanjen kapacitet da izbjegnu opasna ponašanja/okolnosti. Moguće je i da su mlađi adolescenti, koji pokazuju znakove depresivnosti, često i “mete” nasilja u školskom okruženju. Naime, oni su nerijetko i povučeni, djeluju bespomoćno i nemaju prijatelja, što je faktor rizika za izloženost vršnjačkom nasilju osobito u školi. Nadalje, pojedini adolescenti sa višom razinom depresivnosti mogu pokazivati agresivno i nasilno ponašanje kako bi maskirali osjećanja depresivnosti ili kako bi se suočili sa svojim stresorima (Lambert – Nylund-Gibson – Copeland-Linder – Ialongo 2010). Ovakav način upravljanja depresivnim simptomima može povećati njihovu izloženost nasilju, odnosno dovesti ih u situaciju u kojoj će postati žrtve nasilja.

Prediktorska varijabla koja također ima statistički značajan udio u predviđanju izloženosti mlađih adolescenata nasilju u školi u vidu direktne žrtve je *agresivnost*, odnosno adolescenti koji imaju višu razinu agresivnosti imaju veću vjerovatnoću da budu žrtve nasilja u školi. Ukoliko se poveća agresivnost za jednu jedinicu, izloženost učenika nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi vjerovatnija je za 4.79 puta ($\text{Exp}(B) = 4.79$) (tabela 3.).

S obzirom da na to da agresivni mladi imaju veću vjerovatnoću da budu uključeni u agresivne, konfliktne situacije – a neke od njih oni sami vjerovatno i započinju (Freudenberg i sar., 1999; Guerra – Huesmann – Spindler 2003; prema Lambert, Bradshaw – Cammack – Ialongo 2011), veća je vjerovatnoća da će i sami biti povrijeđeni u takvim situacijama.

Agresivno ponašanje konzistentan je prediktor izloženosti adolescenata nasilju u zajednici (Borowski – Ireland 2004; Farrell – Bruce 1997; Lynch – Cicchetti 1998; prema Lambert i sar. 2010). Agresivnost se najčešće pojavljuje u opasnim situacijama gdje se javlja i nasilje u zajednici, i na taj se način povećava rizik mladih od izloženosti nasilju u zajednici u vidu

svjedoka i žrtve. Osim toga, impulsivno ponašanje može povećati rizik od izloženosti nasilju u zajednici zato što impulsivni mladi neće voditi računa o stvaranju preduslova kako bi se zaštitili i izbjegli opasne situacije. Također, mogu se ponašati agresivno bez sagledavanja posljedica među kojima može biti kasnija uključenost u nasilje u zajednici u vidu svjedoka ili direktne žrtve.

Nadalje, nešto slabiju, ali statistički značajnu povezanost sa kriterijskom varijablom izloženost nasilju u školi u vidu direktne žrtve pokazuje i *roditeljski nadzor*. Dobiveni rezultat za roditeljski nadzor je u skladu s očekivanjem, odnosno rezultat pokazuje da mlađi adolescenti koji imaju nižu razinu roditeljskog nadzora imaju veću vjerovatnoću da budu izloženi nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi. Smanjivanjem roditeljskog nadzora za jednu jedinicu povećava se šansa da će mlađi adolescent biti izložen nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi za .41 put ($\text{Exp}(B)=.41$) (tabela 3).

Roditeljski nadzor je jedan od najvažnijih porodičnih faktora koji štite od psiholoških i socijalnih rizika (Brookmeyer – Henrich – Schwab-Stone 2005; prema Bacchini – Miranda – Affuso 2010). Teorija rutinskih aktivnosti i životnog stila (Cohen – Felson 1979; Hindenlang i sar. 1978; prema Lambert i sar. 2010) ističe četiri tipa rizika koji povećavaju vjerovatnoću počinjenja kriminala i izloženosti kriminalnim djelima u vidu žrtve: blizinu kriminalnim područjima, izloženost kriminalnim aktivnostima, privlačnost cilja i nizak stepen starateljskog ili roditeljskog nadzora (Miethe – Meier 1994; prema Lambert i sar. 2010). Naime, porodica, a posebno roditeljski mehanizmi, predstavlja sistem koji može funkcionisati kao uspješan zaštitnik i obezbijediti utjecajno okruženje koje snažno oblikuje iskustva, ponašanje i ishode kod mladih. Porodični menadžment obuhvaća roditeljske strategije, rutine i aktivnosti discipliniranja koje imaju cilj da uredi djetetov dnevni život unutar i izvan doma (Eccles i sar. 1993; Herrenkohl i sar. 2003; Tobler – Komro – Maldonado-Molina 2009; prema Ahlin – Antunes 2015). Dakle, adekvatna roditeljska disciplina i vezanost za roditelje povezana je sa smanjenim rizikom za izloženost nasilju kod adolescenata (Esbensen i sar. 1999; prema Salzinger i sar. 2006).

Socijalna podrška vršnjaka varijabla je sa najmanjim, ali ipak statistički značajnim doprinosom u objašnjenju rezultata kriterijske varijable

izloženost nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi. Uočava se negativna povezanost sa kriterijskom varijablom, odnosno, niža razina percipirane socijalne podrške vršnjaka kod mlađih adolescenata doprinosi većoj izloženosti nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi. Jedinično smanjenje socijalne podrške vršnjaka povećava šansu da će učenik biti izložen nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u školi za .41 put ($\text{Exp}(B)=.41$) (tabela 3).

Ovaj je nalaz u skladu sa rezultatima dosadašnjih istraživanja, koji ukazuju da vršnjaci češće usmjeravaju svoje negativno ponašanje, kao što je fizičko ili verbalno nasilje prema djeci koja su odbačena (Boivin – Hymel 1997; Gottman – Gonso – Rasmussen 1975; Masters – Furman 1981; prema Buhs – Ladd 2001). Naime, poznato je da je nedostatak socijalne podrške vršnjaka, odnosno odbačenost od strane vršnjaka, povezana s izloženošću nasilju u školi u vidu žrtve posebno u periodu adolescencije kada vršnjaci zauzimaju izrazito značajnu ulogu u socio-emocionalnom razvoju adolescenata.

Prema Godleski, Kamper, Ostrov, Hart i Blakely-McClure (2015), odbacivanje od vršnjaka vodi ka povećanju izloženosti nasilju od vršnjaka u vidu žrtve tokom vremena budući da su odbačena djeca lakše mete za nasilje. Za njih je manje vjerovatno da imaju druge koji ih brane ili se pak ponašaju na način da uzrokuju negativne stavove vršnjaka (Boivin – Hymel 1997; Boivin i sar. 2001; Ostrov 2008; prema Godleski i sar. 2015). Djeca koja imaju manje prijatelja, nijednog najboljeg prijatelja (Espelage – Swearer 2003; prema Shetgiri 2013) te koja imaju manji stepen podrške ili zaštite zapravo imaju više vjerovatnoće da dožive odbacivanje od strane vršnjaka i da budu žrtve nasilja od vršnjaka (Cook – Williams – Guerra i sar. 2010; prema Shetgiri 2013). S ovakvim tipovima vršnjačkih odnosa, takva djeca imaju više vjerovatnoće da budu marginalizirana, što opet drugoj djeci – počiniteljima nasilja čini lakšim i socijalno prihvatljivim da ih izaberu za metu. S druge strane, odnosi koje karakteriše više prijateljskih veza i zaštićujućih vršnjaka, za djecu koja imaju individualne karakteristike koje povećavaju rizik za izloženost nasilju u vidu žrtve, mogu služiti kao zaštitni faktor za ovakvu izloženost. Ovo je osobito karakteristično za vršnjačke odnose sa prosocijalnim i fizički jačim vršnjacima (Espelage – Swearer 2003; prema Shetgiri 2013).

Determinante izloženosti mladih adolescenata nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u susjedstvu

Prediktorska varijabla *depresivne reakcije* je, prema rezultatima ovoga istraživanja, značajan prediktor sa najvećim doprinosom kriterijskoj mjeri *izloženost nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u susjedstvu*. Utvrđena je pozitivna povezanost sa kriterijskom varijablom što znači da mlađi adolescenti koji izvještavaju o većoj razini depresivnih reakcija izvještavaju i o većoj razini izloženosti nasilju u susjedstvu u vidu direktne žrtve. Jediničnim povećanjem depresivnih reakcija povećava se šansa da će učenik biti izložen nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u susjedstvu za 7.24 puta ($\text{Exp}(B)=7.24$) (tabela 5).

Kada se adolescenti osjećaju depresivno, oni se obično osjećaju i beznadno, što može utjecati na to da donose odluke bez obraćanja pažnje na ličnu sigurnost i dobrobit (Felix-Ortiz – Munoz – Newcomb 1994; prema Pesa – Cowdery – Westerfield – Wang 1997). Rezultati istraživanja Lamberta i saradnika (2010) potkrepljuju ovo objašnjenje. Naime, autori ističu da mladi sa depresivnim raspoloženjem, za koje je karakterističan osjećaj beznađa, imaju veću vjerovatnoću da učestvuju u delinkventnim i visokorizičnim ponašanjima (Bolland 2003; Bolland i sar. 2001; Leas – Mellor 2000; Pesa i sar. 1997; prema Lambert i sar. 2010), koja povećavaju rizik od izloženosti nasilju u zajednici. Nadalje, ovi mladi mogu biti manje sposobni ili motivisani da se zaštite kako bi izbjegli izloženost nasilju u zajednici, posebno ukoliko njihovi depresivni simptomi uključuju suicidalne ideje ili namjere.

Prediktorska varijabla koja također ima značajan udio u predikciji izloženosti mladih adolescenata nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u susjedstvu je *spol*. Dječaci pokazuju viši nivo izloženosti nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u susjedstvu u odnosu na djevojčice. Ukoliko je dijete muškog spola, šansa da će biti izložen nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u susjedstvu povećava se za 2.31 put ($\text{Exp}(B)=2.31$) (tabela 5).

Dječaci općenito saopštavaju o većoj izloženosti nasilju u zajednici u vidu žrtve ili svjedoka nego djevojčice (Copeland-Linder – Lambert – Ialongo 2010). Malik, Sorenson i Aneshensel (1997) u svojoj su studiji pronašli da su adolescenti bili više izloženi nasilju u zajednici u vidu žrtve i u vidu počinitelja u odnosu na adolescentice. Također, Fitzpatrick i Boldizar (1993)

su na uzorku od 221 starijih adolescenata afroameričkog porijekla utvrdili da su adolescenti bili više izloženi nasilju u zajednici u vidu žrtve nego što su to bile adolescentice.

Moguće je da su ove razlike rezultat činjenice da je za dječake, na osnovu socijalnih normi i očekivanja, opravdano i odgovarajuće da imaju više aktivnosti izvan kuće i vremena bez nadzora odraslih osoba, a što ih može dovesti u opasne situacije u okviru kojih lako mogu postati žrtve nasilja u susjedstvu.

Drugo objašnjenje za dobivene spolne razlike nalazimo kod Marušić i Pavin Ivanec (2008). Ovi autori ističu da se obilježja tipičnih žrtava također razlikuju prema spolu. Na temelju jednog od malobrojnih istraživanja ovoga fenomena provedenog u Hrvatskoj, utvrđeno je da je među pasivnim žrtvama tek nešto više djevojčica nego dječaka, dok je u grupi provokativnih žrtava, tj. onih koji zbog vlastitog izazivačkog ponašanja prema okolini postaju česta meta vršnjačkog zlostavljanja, utvrđeno gotovo dvije trećine dječaka naspram otprilike trećine djevojčica (Profaca – Puhovski – Luca Mrđen 2006; prema Marušić – Pavin Ivanec 2008).

Istraživači upozoravaju da dobijene rezultate o spolnim razlikama, kada se radi o počinjenom nasilju, treba oprezno tumačiti s obzirom na to da mnogi instrumenti o nasilnom ponašanju ne obuhvataju suptilnije oblike nasilništva koje je karakteristično za ženski spol.

Iz tabele 5. uočljivo je da prediktorska varijabla *agresivnost* objašnjava statistički značajan dio varijance kriterijske varijable *izloženost nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u susjedstvu*. Mlađi adolescenti koji izvještavaju o višoj razini agresivnosti također izvještavaju i o višoj razini izloženosti nasilju u susjedstvu u vidu direktne žrtve. Jedinično povećanje agresivnosti povećava vjerovatnoću da će mlađi adolescent biti izložen nasilju u zajednici u vidu direktne žrtve nasilja u susjedstvu za 2.07 puta ($\text{Exp}(B)=2.07$).

Kada je rizik u pitanju, nekoliko studija je dokazalo da djeca koja pokazuju eksternalizirana i agresivna ponašanja imaju veću vjerovatnoću da budu izložena nasilju (Gorman-Smith – Tolan, 1998; prema Boyd – Cooley – Lambert – Ialongo 2003; Lambert – Ialongo – Boyd – Cooley 2005; prema Belgrave–i Brevard 2015).

Boivin, Hymel i Hodges (2001; prema Wang – Zhang – Li – Yu – Zhen – Huang 2015) predložili su teorijski model socijalnog procesa kada su u pitanju uzroci vršnjačkog nasilja. Prema ovom modelu, agresivnost i izloženost nasilju u vidu ųrtve mogu biti povezani na dva naćina. Prvi naćin je da agresivnost direktno vodi do izloženosti nasilju od strane vršnjaka u vidu ųrtve (Boivin i sar. 2001; prema Wang i sar. 2015) i za ovo postoje brojni empirijski dokazi (Crick i sar. 1999; Kochenderfer-Ladd 2003; Sullivan i sar, 2006; prema Wang i sar. 2015). Drugi naćin je da agresivnost moųe indirektno voditi izloženosti nasilju u vidu ųrtve putem medijacijske varijable – negativni status među vršnjacima (odbacivanje od vršnjaka). Znaći da je moguće da će adolescenti koji su agresivni imati manje kvalitetna prijateljstva i općenito manje prijatelja, ųto moųe povećati vjerovatnoću izloženosti nasilju u vidu ųrtve. Naprimjer, prema istraųivanjima utvrđeno je da relacijska i fizićka agresivnost predviđaju odbaćenost od vršnjaka (Crick i sar. 2006; Schwart – sar. 2010; Tseng i sar. 2013; prema Wang i sar. 2015) i u kineskoj i zapadnoj kulturi, i da je odbaćenost od vršnjaka povezana sa izloųenošću relacijskom i fizićkom nasilju u vidu ųrtve (Crick i sar.; prema Wang i sar. 2015).

Varijabla *nadzor roditelja* također statistićki znaćajno ućestvuje u objašnjenju varijance kriterijske varijable izloženost nasilju u zajednici u vidu direktne ųrtve nasilja u susjedstvu. Međutim, suprotno oćekivanom rezultatu, utvrđena je pozitivna povezanost s kriterijskom mjerom, ųto znaći da je razina izloženosti nasilju u susjedstvu u vidu ųrtve viša kod mlađih adolescenata koji saopštavaju o višoj razini roditeljskog nadzora. Povećanjem roditeljskog nadzora povećava se vjerovatnoća da će mlađi adolescent biti izloųen nasilju u zajednici u vidu direktne ųrtve nasilja u susjedstvu za 2.07 puta ($\text{Exp}(B)=2.07$) (tabela 5).

Ovaj rezultat moųe se tumaćiti ćinjenicom da visok rezultat na skali roditeljskog nadzora, posebno u periodu adolescencije, moųe biti i odraz prezaštitnićkog roditeljskog stila koji je povezan, prema mnogim istraųivanjima, s izloųenošću vršnjaćkom nasilju u vidu ųrtve.

Finnegan, Hodges i Perry (1998) na uzorku od 184 djece u preadolescentnoj dobi ispitivali su odnos između majke i djeteta i izloženosti vršnjaćkom nasilju u vidu ųrtve te su izvijestili da je percipirani prezaštitnićki odgoj od strane majke za djećake bio povezan s izloųenošću vršnjaćkom

nasilju u vidu žrtve, dok je za djevojčice percipirano majčino odbacivanje bilo povezano s ovim vidom izloženosti. Ovi autori ističu da, iako manifestacija majčinog utjecaja može biti različita za muški i ženski spol, moguće da je zajednički faktor ono majčino ponašanje koje sprečava progres djeteta u smjeru socijalnih i razvojnih ciljeva značajnih za svaki spol, što povećava vjerovatnoću da će djeca biti izložena vršnjačkom nasilju u vidu žrtve (Smith – Myron-Wilson 1998).

Iako je činjenica da u okviru ovoga istraživanja nije ispitivana bihevioralna i psihološka roditeljska kontrola već općenito roditeljski nadzor, ipak ne treba zanemariti još jedno moguće objašnjenje dobijenog rezultata: ukoliko se radi o psihološkoj kontroli roditelja, onda je moguće da će adolescenti reagirati tako što će se, zbog nedovoljno razvijenih socijalnih vještina, povlačiti od svojih vršnjaka, a što ih može učiniti žrtvom nasilja ili pak mogu reagirati izrazito buntovno na takav roditeljski stil ne poštujući roditeljska pravila, a što ih opet vrlo lako može dovesti u opasne situacije u susjedstvu gdje mogu biti izloženi nasilju u vidu žrtve.

Kao i za mnoga druga istraživanja, i za ovo su karakteristična određena metodološka ograničenja. Učesnici istraživanja bili su mlađi adolescenti, a s ciljem prikupljanja objektivnijih podataka u budućim istraživanjima bilo bi korisno kao procjenjivače dječijeg ponašanja uključiti i roditelje i nastavnike. S obzirom na to da je u ovom istraživanju provedena korelacijska studija, ne može se s preciznošću zaključivati o uzročno-posljedičnim odnosima između ispitivanih varijabli. Iako je učesnicima prilikom popunjavanja instrumenata naglašeno da je istraživanje anonimno, postoji mogućnost da su davali socijalno poželjne odgovore zbog osjetljivosti tematike koja je istraživana, a treba uzeti u obzir i činjenicu da je istraživanje provedeno u okviru školskih prostorija, gdje su pored vršnjaka mogli biti prisutni i njihovi nastavnici/razrednici. Nadalje, u ovom istraživanju nisu uključene varijable koje su povezane s kontekstom susjedstva (npr. siromaštvo, etnička heterogenost, boravišna nestabilnost), kao ni varijable koje su povezane s nekim karakteristikama porodice (siromaštvo u porodici, nasilje u porodici), a koje su mogle utjecati na izloženost mlađih adolescenta nasilju u zajednici. Osim toga, u narednim bi istraživanjima o ovoj problematici bilo korisno ispitati još neke varijable poput odnosa roditelj

– dijete (naprimjer, privrųženost roditeljima, bihevioralna i psiholoųka kontrola roditelja), koje također mogu determinirati izloųženost adolescenata nasilju u zajednici.

I na kraju, umjesto zaključka, jasno je da rezultati provedene logističke regresijske analize pokazuju da u objaųnjavanju kriterijske mjere *izloųženost nasilju u zajednici u vidu direktne ųrtve nasilja u ųkoli* učeųtvuju sljedeće prediktorske varijable: depresivne reakcije, agresivnost, nadzor roditelja i percipirana socijalna podrųka vrųnjaka. Prediktor s najvećim doprinosom ovoj kriterijskoj varijabli su depresivne reakcije. Povećanjem depresivnosti povećava se vjerovatnoća da će mlađi adolescent biti izloųžen nasilju u zajednici u vidu direktne ųrtve nasilja u ųkoli za 15.48 puta. Prema rezultatima logističke regresijske analize jasno je da u objaųnjenju kriterijske mjere izloųženost nasilju u zajednici u vidu *direktne ųrtve nasilja u susjedstvu* učeųtvuju sljedeće prediktorske varijable: depresivne reakcije, spol, agresivnost te nadzor roditelja. Prediktor s najvećim doprinosom ovoj kriterijskoj varijabli je depresivnost, ųto znači da učenici sa viųsom razinom depresivnosti imaju veću vjerovatnoću da budu izloųženi nasilju u susjedstvu u vidu ųrtve. Povećanjem depresivnih reakcija povećava se ųansa da će učenik biti izloųžen nasilju u zajednici u vidu direktne ųrtve nasilja u susjedstvu za 7.24 puta. Nadalje, vrlo upećatljiv nalaz je da prediktorska varijabla *nadzor roditelja* pokazuje *pozitivnu povezanost* sa kriterijskom mjerom izloųženost nasilju u zajednici u vidu direktne ųrtve nasilja u susjedstvu, a *negativnu povezanost* sa kriterijem *izloųženost nasilju u zajednici u vidu direktne ųrtve nasilja u ųkoli*. Stoga bilo bi korisno dalje istraųžiti ulogu psiholoųke i bihevioralne kontrole roditelja u izloųženosti nasilju u zajednici kao i osmisliti programe za roditelje od strane profesionalaca koji bi pruųili podrųku roditeljima u pronalasku adekvatnog odgojnog pristupa djeci i adolescentima.

Znanstveni doprinos ovoga istraųživanja manifestira se u mogućnosti identificiranja i ųto ranijeg prepoznavanja determinanti izloųženosti mlađih adolescenata nasilju u zajednici u vidu direktne ųrtve u ųkoli i/ili susjedstvu. Praktiĳni doprinos ovoga istraųživanja oĳituje se u mogućnosti primjene rezultata istraųživanja u smislu organiziranja i provođenja preventivnih mjera i aktivnosti koje bi pravovremeno prevenirale i/ili reducirale prepoznate faktore rizika za izloųženost mlađih adolescenata nasilju u zajednici u vidu direktne ųrtve nasilja. Poznavanje razine depresivnosti te stupnja

agresivnosti može pomoći u predviđanju ponašanja mlađeg adolescenta te u prevenciji depresivnih reakcija i kontroli agresivnog ponašanja. Zapravo, empirijski rezultati dobiveni u ovom istraživanju važne su smjernice za praktičare time što ukazuju da je depresivnost i agresivnost kod mlađih adolescenata prvenstveno potrebno tretirati psihoterapijskim i savjetodavnim individualnim i grupnim tretmanima kako u okviru škole tako i u okviru službi za zaštitu mentalnog zdravlja, čime bi se djelovalo na smanjivanje rizika za izloženost adolescenata nasilju u zajednici. Psiholog u školi može osmisliti i realizirati psihoedukacije za upravu škole, nastavnike i roditelje o uzrocima i posljedicama izloženosti mladih nasilju u zajednici. Pored navedenog, psiholog može realizirati radionice u malim grupama učenika kod kojih su prepoznati faktori rizika za izloženost nasilju u zajednici u školi i susjedstvu, a najznačajniji ciljevi ovih radionica bili bi izgradnja socijalnih vještina, učenje nenasilnog rješavanja konflikata te svakako neizostavna edukacija učenika o prepoznavanju nasilja.

LITERATURA

1. Ahlin, E. M., Antunes, M. J. L., 2015. "Levels of Guardianship in Protecting Youth Against Exposure to Violence in the Community". *Youth Violence and Juvenile Justice*, 15 (1), str. 62–83.
2. Aisenberg, E., Herrenkohl, T., 2008. "Community Violence in Context: Risk and Resilience in Children and Families". *Journal of Interpersonal Violence*, 23, str. 296.
3. Bacchini, D., Miranda, M. C., Affuso, G., 2010. "Effects of Parental Monitoring and Exposure to Community Violence on Antisocial Behavior and Anxiety/Depression Among Adolescents". *Journal of Interpersonal Violence*, 26 (2), str. 269–292.
4. Belgrave, F. Z., Brevard, J., 2015. "African American Boys, Identity, Culture and Development, Advancing Responsible Adolescent Development". Springer Science+Business Media, LLC. Dostupno na: <http://www.springer.com/la/book/9781493917167>
5. Bowen, L. i Brown, M., 2008. U: C. M. Renzetti i J. L. Edleson (Ed.), *Encyclopedia of Interpersonal Violence*, Volume 1, p. 141. USA: Sage Publication, Inc.
6. Boyd, R. C., Cooley, M. R., Lambert, S. F., Ialongo, N. S., 2003. "First-grade child risk behaviors for community violence exposure in middle school". *Journal of Community Psychology*, 31(3), str. 297–314.

7. Buhs, E. S., i Ladd., G. V., 2001. "Peer rejection as an Antecedent of Young Children School Adjustment: An Examination of Mediating Processes". *Developmental Psychology*, 37 (4), str. 550–560.
8. Buka, S., Stichick, T., Birdthistle, I., Earls, F., 2001. "Youth exposure to violence: Prevalence, risks and consequences". *American Journal of Orthopsychiatry*, 71 (3), str. 298–310.
9. Cicchetti, D., 2016. *Developmental Psychopathology, Risk Resilience and Intervention*, Volume 4 (3). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
10. Copeland-Linder, N., Lambert, S., Ialongo, N., 2010. "Community Violence, Protective Factors and Adolescent Mental Health: A Profile Analysis". *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 39 (2), str. 176–186.
11. Dautbegović, A., 2010. *Determinante prilagodbe mladih adolescenata u školi*. Magistarski rad. Sarajevo: Filozofski fakultet.
12. Dahlberg, L. L., Toal, S. B., Swahn, M. H., Behrens, C. B., 2005. *Measuring Violence-Related Attitudes, Behaviors, and Influences Among Youths: A Compendium of Assessment Tools*, 2nd ed., Atlanta, GA: Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Injury Prevention and Control.
13. Esbensen, F., Huizinga, D. 1991. "Juvenile Victimization and Delinquency". *Youth and Society*, 23 (2), str. 202–228.
14. Finnegan, R. A., Hodges, E. V. E., Perry, D. G. 1998. "Victimization by Peers: Associations with Children's Reports of Mother-Child Interaction". *Journal of Personality and Social Psychology*, 75 (4), str. 1076–1086.
15. Fitzpatrick, K. M., Boldizar, J. P., 1993. "The Prevalence and Consequences of Exposure to Violence among African-American Youth". *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 32 (2), str. 424–430.
16. Godleski, S. A., Kamper, K. E., Ostrov, J. M., Hart, E. J., Blakely-McClure, S. J., 2015. "Peer Victimization and Peer Rejection During Early Childhood". *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 44 (3), str. 380–392.
17. Guterman, N. B., Cameron, M., Staller, K., 2000. "Definitional and Measurement Issues in the Study of Community Violence Among Children and Youths". *Journal of Community Psychology*, 28 (6), str. 571–587.
18. Hanson, R. F., Self-Brown, S., Fricker-Elhai, A. E., Kilpatrick, D. G., Saunders, B. E., Resnick, H. S., 2006. "The Relations Between Family Environment and Violence Exposure Among Youth: Findings From the National Survey of Adolescents". *Child Maltreatment*, 11 (1), str. 3–15.
19. Hodges, E. V. E., Perry, D. G., 1999. "Personal and Interpersonal Antecedents and Cosequences of Victimization by Peers". *Journal of Personality and Social Psychology*, 76 (4), str. 677–685.

20. Keresteš, G., 1999. *Agresivno i prosocijalno ponašanje školske djece u kontekstu ratnih zbivanja: Provjera posredujućeg uticaja roditeljskog ponašanja*. (Doktorska disertacija). Zagreb: Filozofski fakultet.
21. Keresteš, G., 2002. *Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata*. Zagreb: Naklada Slap.
22. Khoury-Kassabri, M., Benbenishty, R., Astor R. A., Zeira, A., 2004. "The Contributions of Community, Family and School Variables to Student Victimization". *American Journal of Community Psychology*, 34 (3–4), 187 (18).
23. Lambert, S. F., Bradshaw, C. P., Cammack, N. I., Ialongo, N. S., 2011. "Examining the Developmental Process of Risk for Exposure to Community Violence Among Urban Youth". *Journal of Prevention and Intervention in the Community*, 39, str. 98–113.
24. Lambert, S. F., Nylund-Gibson K., Copeland-Linder, N., Ialongo, N. S., 2010. "Patterns of Community Violence Exposure During Adolescence". *American Journal of Community Psychology*, 46 (3–4), str. 289–302.
25. Lynch, M., Cicchetti, D., 1998. "An ecological-transactional analysis of children and contexts: The longitudinal interplay among child maltreatment, community violence, and children's symptomatology". *Development and Psychopathology*, 10, str. 235–257.
26. Malik, S., Sorenson, S. B., Aneshensel, C. S., 1997. "Community and Dating Violence Among Adolescents: Perpetration and Victimization". *Journal of Adolescent Health*, 21, str. 291–302.
27. Marušić, I., Pavin Ivanec, T., 2008. "Praćenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama: spolne razlike u učestalosti i vrstama nasilnog ponašanja". *Ljetopis socijalnog rada*, 15 (1), str. 5–19.
28. Mizrahi, T., Davis, L., 2008. *The Encyclopedia of Social Work*, 4 Volume Set. Oxford University Press.
29. Omersoftić, E., 2017. *Determinante izloženosti mlađih adolescenata nasilju u zajednici*. Magistarski rad. Sarajevo: Filozofski fakultet.
30. O'Moore, M. i Kirkham, C., 2001. "Self-Esteem and its Relationship to Bullying Behavior". *Aggressive Behavior*, 27 (4), str. 269–283.
31. Pesa, J. A., Cowdery, J. E., Westerfield, R. C., Wang, M., 1997. "Self-Reported Depression and Risk-Taking Behaviors Among Hispanic Adolescents". *Psychological Reports*, 81, str. 235–243.
32. Plybon, L. E., Kliever, W., 2001. "Neighborhood types and externalizing behavior in urban school-age children: Tests of direct, mediated, and moderated effects". *Journal of Child and Family Studies*, 10, str. 419–437.

33. Rumm, P., Cummings, P., Krauss, M., Bell, M., Rivara, F., 2000. "Identified spouse abuse as a risk factor for child abuse." *Child Abuse and Neglect*, 24, str. 1375–1381.
34. Salzinger, S., Feldman, R. S., Stockhammer, T., Hood, J., 2002. "An ecological framework for understanding risk for exposure to community violence and the effects of exposure on children and adolescents". *Agression and Violent Behaviour*, 7, str. 423–451.
35. Salzinger, S., Ng-Mak, D. S., Feldman, R. S., Kam, C., Rosario, M., 2006. "Exposure to Community Violence, Processes that Increase the Risk for Inner-City Middle School Children". *Journal of Early Adolescence*, 26 (2), str. 232–266.
36. Shetgiri, R., 2013. "Bullying and Victimization among Children", *Advances in Pediatrics*, 60 (1), str. 33–51.
37. Sieger, K., Royas-Vilches, A., McKinney, C., Renk, K., 2004. "The Effects and Treatment of Community Violence in Children and Adolescents". *Trauma, Violence and Abuse*, 5 (3), str. 243–259.
38. Smith, P. i Myron-Wilson, R., 1998. "Parenting and School Bullying". *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 3 (3), str. 405–417.
39. Stevens, T. N., Ruggiero, K. J., Kilpatrick, D. G., Resnick, H. S., Saunders, B. E., 2005. "Variables Differentiating Singly and Multiply Victimized Youth: Results From the National Survey of Adolescents and Implications for Secondary Preventions". *Child Maltreatment*, 10 (3), str. 211–223.
40. Verlinden, S., Hersen, M., Thomas, J., 2000. "Risk Factors in School Shootings". *Clinical Psychology Review*, 20 (1), str. 3–56.
41. Wallen, J., Rubin, R. H., 1997. "The Role of the Family in Mediating the Effects of Community Violence on Children". *Agression and Violent Behaviour*, 2 (1), str. 33–41.
42. Wang, S., Zhang, W., Li, D., Yu, C., Zhen, S., Huang, S., 2015. "Forms of aggression, peer relationships and relational victimisation among Chinese adolescent boys and girls: roles of prosocial behavior". *Frontiers in Psychology*, 6, 1264. Dostupno na: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2015.01264/full>
43. Zvizdić, S., 1999. *Traumatski gubitak oca i posttraumatska prilagodba mladih adolescenata*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
44. Zvizdić, S., Butollo, W., 2001. "War-Related Loss of One's Father and Persistent Depressive Reactions in Early Adolescents". *European Psychologist*, 6 (3), str. 204–214.
45. Zvizdić, S., 2003. *Percipirana socijalna podrška kao prediktor psihološke otpornosti mladih adolescenata nakon rata*. Doktorska disertacija. Sarajevo: Filozofski fakultet.

DETERMINANTS OF EARLY ADOLESCENTS' EXPOSURE TO COMMUNITY VIOLENCE AS DIRECT VICTIMS

Summary

Studying determinants of exposure to the community violence is vital for creating prevention programmes and reducing violence among early adolescents. The aim of this paper is to examine the relationship between determinants (gender, aggressiveness, depressive reactions, self-esteem, parental control, perceived social support from family, peers and teachers) on the one hand, and young adolescents' exposure to violence in the community in the sense of being a direct victim of violence at school and in the neighbourhood on the other. The research sample consisted of 300 early adolescents (160 girls, 138 boys and two participants who did not specify their gender) with average age 12.97 (SD=1.17). Applied instruments: Scale of aggression; Birlerson's depression scale; Rosenberg's Self-esteem Scale; Parental control scale; Scale of perceived social support; Victimization Scale (Scale of exposure to violence in school as a victim and the Scale of exposure to violence in the neighbourhood as a victim). According to the results of the logistic regression analysis, it was established that the regression model explains 19.6% of the variance criteria of community violence exposure as a direct victim of violence at school and the omnibus test model is statistically significant. Predictors with a statistically significant contribution to the explanation of the criterion are: depressive reactions, aggressiveness, parental control, support from peers. Furthermore, according to the results of the logistic regression analysis, the model explains 11.8% of the variance criteria of community violence exposure as a direct victim of neighbourhood violence, and the omnibus test model is statistically significant. In the prediction of the criterion measure, depressive reactions, gender, aggressiveness and parental control all participate.

Key words: *community violence, early adolescent, depressive reactions, aggressiveness*